

Inhoud

1.	Van de redactie.....	2
2.	Fietstocht 2000	3
3.	Staking in Straten	4
4.	Feestcultuur in Oirschot 1946-1994.....	7
5.	Eigen-aardigheidje	11
6.	Een onbekende Oirschotse pelgrim in Rome	12
7.	Boekenbeurs Heemkunde 3 september 2000	15

1. Van de redactie

Artikelen in ons heemkundeblaadje zijn zelden van het formaat dat ze precies de bladzijden tot onderaan vullen, zodat er dikwijls onbeschreven ruimten over blijven. Soms is dat passend, maar soms ook is het storend en "sunt". Onze opzet was,(en is) om die open ruimten op te vullen met eig en-aardigheidjes.

Met aardigheidjes bedoelen wij korte teksten, kleine weetjes, anekdotes enz.(zonder iemand te kwetsen). En dat eigen slaat natuurlijk op Oirschot en omgeving. Misschien is dit een kans voor degenen, die zich niet aan een lang artikel durven of willen wagen.

Het spreekt voor zich dat zo'n artikeltje misschien niet meteen geplaatst wordt. Dat is natuurlijk afhankelijk van lengte van het ingezondene en de beschikbare ruimte.

Wij wachten af.

Copy graag voor 1 januari 2001 inleveren.

2. Fietstocht 2000

Op zaterdag 2 september werd onze jaarlijkse fietstocht weer verreden. Om 2 uur stond bij de Enck het ongelooflijke aantal van zo'n 60 fietsers klaar om te vertrekken. Secretaris Wim telde de koppen en toen vertrok de stoet, met voorop reisleider Jan en assistent Jap, om de meute de Kempenweg over te loodsen. Daarbij werden we op de hiel en gezeten door een fikse onweersbui, welke gelukkig naar Best afboog.

We fietsten door de Notelwijk en dwars over de Heezen; in Straten linksaf richting Snepseind. In de Keutelstraat (tegenwoordig Pallande) rechtsaf over de rolstoelroete. Toen een smal vonderke over, waar sommigen hun stuurmanskunst voor de dag moesten halen om er over te geraken, en zo over het "Liempdsdekske" naar de slagboom van Heerebeek. Hier geknars en gepiep van remmen, uitgestoken benen om vaart te minderen, een slahm om de slagboom, en dan Heerebeek in. Men kon uitspraken hoen als: " Hier zek nog noit geweest" en "Wè ist hier skon". En ook sons het ietwat pessimistische: "Wè gon we hier toch doewn" of, "Hij ha vel is 'ne bettere weg kunnen zuuke".

Ton verder naar het landgoed Velder, liefst langs twee slagbomen tegelijk. Door de zogenaamde Negen Dreven fietsten we. ("Hoezo negen dreven?...& zaog alleen mèr watter en slèèk. Ik moes veuls te veul op n'n stuur lette".)

Gelukkig verliep alles vlekkeloos, al moest er soms gestopt worden om regenkapjes over dure kapsels te doen. Dit uit voorzorg, want 't viel mee ma het weer.

Or Kalksheuvel in Boxtel werd bij het Tweespan een heerlijk bakje koffie geserveerd. Dit werd door sommige lolbroeken nog aangevuld ma een palmke.

Hir ook voegden zich de autorijders (die noodgedwongen af moesten zien van een ritje per fiets) bij de fietsers. Klokke half vijf vond renleider Jan dat het tijd werd voor de tweede etappe. Secretaris Wim "slurpte" nog gauw zijn juist geserveerde palmke leeg en joeg toen iedereen naar buiten, en op de fiets.

Dwars over de Kampina reden we, waar we de uitgebloeide heide konden zien en het alomtegenwoordige pijpestrootje.

Verder langs de "liegbanken" richting "Sporryng", waar we - nog steeds dreug - aankwamen. Bij de Stapperij werd genoten van een welvoorzene koffietafel. Even nog een toespraakje van voorzitter Gerard, wat voor de meesten moeilijk verstaanbaar was vanwege de herrie in een naastgelegen zaaltje.

Later zat het gezelschap nog lekker na te "nirken" (lees: herkauwen) en bestelde men z'n borreltje of 'n andere versnapering.

Dat laatste werd onder een gezellige kout opgedronken, waarna ieder weer zijns weegs ging...op huis aan. "Tot een volgende keer.

Jan de Gaast.

3. Staking in Straten

Mensen die goed bekend zijn met Straten en haar bewoners zullen bij het lezen van deze titel misschien wel ten zeerste verbaasd zijn. Oproer in het gezagsgetrouwe en bescheiden Straten... ????

Ooit van een protestmars of demonstrerende Stratense boeren gehoord als ze het niet eens waren met een besluit van hogerhand? Nee, Straten was, en is, zo bescheiden dat het tijden lang door het Oirschots gemeentebestuur over het hoofd werd gezien en daardoor (om het maar in plastisch dialect uit te drukken) lang "ó'n de achterste mem hi gehangen".

O ja, er zal wel eens gemopper achter de Stratense gordijnen zijn geweest, maar dat zal nooit zo hard geklonken hebben dat het door onze vroede vaders gehoord werd.

Maar toch... in de Oirschotse archieven heb ik een uitzondering hierop gevonden. Het geval speelt zich af halverwege de 18de eeuw; in de tijd dat Straten nog een belangrijke hertgang was.

Voor alle duidelijkheid zal ik in het kort uitleg moeten geven over een klein aspect van de Oirschotse samenleving.

In die tijd was Straten een Oirschotse hertgang die zich ruwweg uitstreckte vanaf de tegenwoordige Oude Grintweg tegen Lennisheuvel aan naar het Zuiden, over het Laageind, de kern van Straten, het Moleneind tot en met een gedeelte van de hei. Tot aan het midden van de vorige eeuw was deze hertgang bij de post beter bekend als wijk D en bij het kadaster als sectie C en een deel van D. Zo'n hertgang was in die tijd - voordat de gemeente ons milieu verzorgde, tot aan straatvegen en bladblazen toe - zelfwerkend. Dat wil zeggen: de overheid nam een besluit en de bewoners kregen de opdracht het besluit uit te voeren.

Moest er bijv. een straat opgemaakt worden, waterlopen geveegd of wacht gelopen worden omdat dieven of rovers het gebied onveilig maakten, dan moesten de bewoners zo'n karwei zelf opknappen. En de verantwoordelijke persoon die moest zorgen dat die taken goed geregeld en uitgevoerd werden was de Captain van de hertgang.

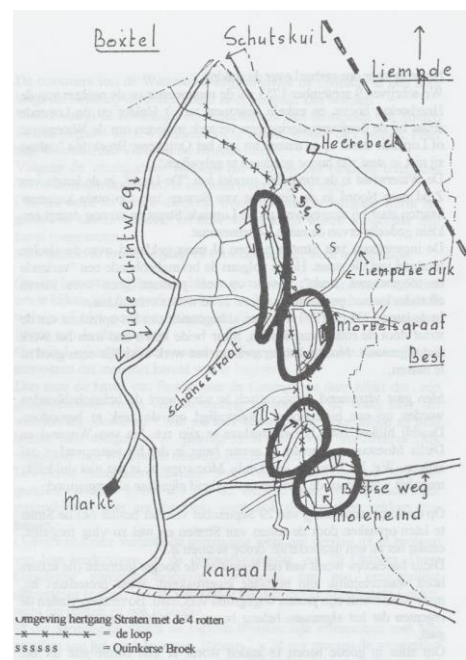
Zo'n hertgang was weer verdeeld in rotten, aan het hoofd waarvan een rotmeester. Straten had 4 rotmeesters; dus ook 4 rotten. Zover ik na heb kunnen gaan komen die overeen met de buurtschappen, die ilk. nog ken uit mijn jeugd en die zich duidelijk profileerden bij sterfgevallen of "bediening" als in de buurt de rozenkrans geboden werd; of bij een priesterfeest, gouden bruiloft en dergelijken. Van Noord naar Zuid waren dat:

1. het Laageind met Heerebeek.
2. Het Snepseind (of Snepscheut), omvattend de omgeving van de Liempdse Dijk met de Pallande.
3. Straten: het gebied rond de Antoniuskapel dat sinds enkele jaren steeds meer foutief wordt aangeduid als de Bollen, terwijl er nooit een gehucht of buurtschap de Bollen is geweest. Die naam gold alleen voor enkele percelen die aan het beroemde Kattestraatje achter de Bleek en de oude Stratense school lagen.
4. Moleneind met omgeving Bestseweg. Bedenk wel dat in de 18de eeuw dit gebied nog niet doorsneden werd door de Bestseweg en het Wilhelminakanaal.

Kreeg de captain van hogerhand een werkopdracht dan riep hij zijn rotmeesters bijeen. Pardon! Hij blies ze bijeen. Werden gildeleden vroeger, voor de tijd van telefoon of fax, bij elkaar getromd, wordt van indianen verteld dat zij rooksignalen gaven om boodschappen door te seinen, gebruikte Afrikanen de tam-tam,... een captain uit Oirschot moest "op zijn hoorn blazen". En dan wist heel de hertgang dat er iets te gebeuren viel, en de rotmeesters dat ze bij elkaar moesten komen. De rotmeesters op hun beurt gaven de opdracht weer door aan de rotgezellen, mannen uit het rot, die uiteindelijk het werk moesten klaren.

Nu terug naar ons verhaal over de staking.

We schrijven 9 september 1753 als de rentmeester en de pachter van de Heerbeekse hoeve, en enkele bewoners van 't

Helder en de Lopende straat bij de dorpsvergadering een verzoek indienen om de Waterstraat of Lopende straat op te maken tot aan het Quinkerse Broek toe "...alsoo sij niet in staat sijn hunne goederen te gebruiken".

De Waterstraat is de straat die, parallel aan "De Loop", in de lengte van Zuid naar Noord in de hertgang van Straten lag. Op oude kadasterkaarten staat hij aangegeven als de Lopende Straat en nu nog draagt een klein gedeelte ervan de naam Lopensestraat.

De ingezetenen van Straten hebben al meer geklaagd over de slechte toestand van die straat. Het is volgens de belanghebbende een "verlande en toegewassen straat", alwaar op veel plaatsen geen twee karren elkander kunnen passeren, en vooral in de winter onbruikbaar.

In de jaren 1731 en 1750 was men al begonnen met het opmaken van de straat door de rotten van Straten, maar beide keren had men het werk niet afgemaakt. Nu dus het verzoek om het werk eindelijk eens goed af te maken.

Men gaat verrassend democratisch te werk want de belanghebbenden worden op een bijeenkomst uitgenodigd om de zaak te bespreken. Daarbij blijken twee bezwaarmakers te zijn nl Jan van Woensel en Dielis Moescops, waarvan de eerste bang is dat hij wateroverlast zal krijgen. Wat het bezwaar van Dielis Moescops is, is me niet duidelijk, maar het wordt door de Oirschotse overheid afgedaan als ongegrond.

Op de dorpsvergadering van 29 September valt het besluit om de Straat te laten opmaken door de rotten van Straten en wel zo vlug mogelijk, omdat het nu een uitzonderlijk droog seizoen is.

Dielis Moescops wordt van het besluit op de hoogte gebracht (de andere heeft waarschijnlijk zijn bezwaar ingetrokken). Weer protesteert hij, maar weer wordt zijn protest ongegrond verklaard. Bovendien vinden de regenten dat het algemeen belang boven het belang van een enkeling gaat.

Om alles in goede banen te leiden wordt er een commissie uit het dorpsbestuur gevormd, die de zaak moet regelen.

De bewoners van de Waterstraat krijgen alvast de opdracht al hun hout langs die straat op te ruimen zodat ze opgemaakt kan worden. Verder belegt de commissie een bijeenkomst met de captain van Straten - Dirck Legius - en de 4 rotmeesters, te weten: Wouter de Coningh, Peter van Woensel, Jan Vervoort en Joorden Smits.

Volgens de verslaggever verloopt die bijeenkomst (waarbij overigens W. de Coningh ontbreekt) in een allervriendelijkste sfeer.

Om het werk zo eerlijk mogelijk over de rotten te verdelen wordt het gebied in kavels verdeeld en door loting krijgt iedere rotmeester zijn kavel toegewezen. Men spreekt af om op vrijdag 19 Oktober met het werk te beginnen. Op die bewuste vrijdag wandelt de commissie richting Lopende Straat om te kijken hoe het werk vlot. Maar tot hun stomme verbazing wordt er weinig of niet gewerkt; alleen Jan Vervoort is met zijn rotgezellen ijverig aan de slag gegaan.

Captain Legius wordt ter verantwoording geroepen, maar die kan enkel aanvoeren dat men niet bereid was te beginnen.

Dan naar de kavel van Rotmeester de Coningh en daar blijkt dat een geldkwestie de reden van de staking is, want op de vraag naar het waarom antwoordt hij: "Wie sal haer betaelen ofte waer sullen sij geld haelen ofte diergelijke"? Daarop is het werkvolk vertrokken. Ook rotmeester van Woensel is met zijn gezellen vertrokken.

De vierde rotmeester, Joorden Smits wordt geordonneerd zijn rotgezellen orders te geven om aan het werk te gaan; wat hij doet, maar waarschijnlijk niet erg fanatiek, want ook die gezellen pakken hun biezen.

Onverrichterzake vertrekt de commissie weer om verslag uit te brengen van hun wedervaren, in de dorpsvergadering van 20 Oktober. Onze Oirschotse regenten besluiten vervolgens om een gerechtelijke aanzegging te doen aan de 3 stakende rotmeesters en aan captain Legius, want die achten zij ook schuldig. In die aanzegging wordt de captain bevolen zijn rotmeesters met hun gezellen aan het werk te zetten. Binnen 2 x 24 uur moeten de rotgezellen aan het werk zijn en zij mogen niet ophouden "alvoor ieder zijn lot loffelijk en wel opgemaakt zal hebben". Zo niet, dan zal het werk publiek en ten hunne dubbele kosten aanbesteed worden en hun wanprestatie zal onder het oog van "de hooge overigheid" gebracht worden. Ook alle verdere kosten en intresten zullen op de stakers verhaald worden. Voster Philip Redert wordt ingeschakeld. Hij moet het gerechtelijk bevel persoonlijk aan de 4 schuldigen overhandigen en hun reacties mee terug brengen.

Hieronder enkele van de reacties die in de archieven genoteerd staan:

De captain: "Ik souse wel commanderen, maar ik kanse niet doen wercke".

Rotmeester de Conigh: "Als ik geld hadde, so sonde daer tegen doen" (...) "maer hebbe een baes die ik eerst moet spreeke".

Rotmeester van Woensel: "Als ons de Notel wil helpe, dan wil ik het doen, maer anders nie".

Rotmeester Smits: "Ik hebbe mijn volck wel gecommandeert om te wercken, maer sij woede het niet doen".

Of de rotgezellen van de Notel Peter van Woensel geholpen hebben en waarom dat van hen verwacht werd, wordt niet vermeld, maar als de commissie op 28 oktober weer naar de Waterstraat gaat om polshoogte te nemen is zijn vak ook in orde.

Blijven nog 2 vakken over en die worden daags naderhand ten koste van rotmeesters de Coningh en J. Smits... en hun rotgezellen ...en van Dirck Legius, publiek geveild. De 2 kavels worden in 4 delen aanbesteed en het werk later uitgevoerd voor de totale som van f76,-.

Hiermee is de kous nog niet af voor de stakers. Waarschijnlijk heeft het dorpsbestuur haar dreigement om de zaak onder het oog van "de hooge overigheid" te brengen ook uitgevoerd. Immers op 11 november vervoegen captain Legius en zijn 2 rotmeesters zich met enkele Oirschotse regenten bij de Hooggeboren Heer dezer Heerlijkheid die hen "allervriendelijkst heeft ontvangen". De 3 spijtoptanten betuigen hun berouw en leedwezen aan den heer, aan de drossard, de stadhouder en het dorpsbestuur en ze vragen nederig exuus ..."met betuiging dat sulcx noyd meer sonde gebeuren, maar integendeel voortaan altijd sullen gehoorsamen..".

Ze bieden aan de kosten van de aanbesteding en de gemaakte onkosten van de voster te voldoen, maar smeken de heer hen gratie te schenken van "den dobbelen weerpenningen".(?)

Of dat berouw nu voortkomt uit oprechtheid of hun ingegeven is uit angst voor de financiële gevolgen staat natuurlijk niet in de archieven, al lijkt dat laatste me het meest waarschijnlijk.

Ter verdediging voeren ze nog aan dat hun ongehoorzaamheid door kwade raadslieden was ingegeven. Schuilt Dielis Moescops misschien achter die kwade raadslieden?

De Heer van Oirschot schenkt hun heel edelmoedig die dubbele weerpenningen kwijt. Volgens de (minzame) boetepreek die volgt wilde hij immers geen duit hebben. Hij verlangde alleen liefde, vriendelijkheid gehoorzaamheid en respect enz. enz. van de ingezetenen voor het gezag. Immers dat gezag had het beste met de gemeenschap voor. enz. enz. enz.

En dan volgt nog het spreekwoordelijke staartje van de bekende muis. Joorden Smits en Peter van Woensel verzoeken van hun post als rotmeester ontslagen te worden, welk verzoek ingewilligd wordt.

Nu moeten er natuurlijk 2 nieuwe benoemd worden, dus krijgt captain Legius opdracht weer op zijn hoorn te blazen om de buurtbewoners van 2 rotten bijeen te laten komen om 2 nieuwe rotmeesters uit te zoeken en de namen daarvan te melden bij de Heer Drossard of Stadhouder Soetens. Het zal niet meegevallen zijn om vervangers te zoeken. Immers van een rotmeester werd verwacht dat hij kon lezen en schrijven en uit latere verzoeken om een schoolmeester in Straten blijkt dat "geschoolde" mensen in Straten dun gezaaid waren.

Cl. v. Esch-v.Hout.

inform: resolutieboeken (nog) Streekarchief Oirschot.

4. Feestcultuur in Oirschot 1946-1994

Kermis en jaarmarkt

Kermis is van oorsprong een kerkelijk feest. Het woord is een verbastering van 'kerk-mis', de viering van de wijding van een kerk. Niet alleen de eigen parochianen vierden dat feest, maar het was een jaarlijkse grote reünie van al degenen, die ook maar iets met de betreffende parochie te maken hadden. Dit trok natuurlijk handelaren en zo werd kerkmis tevens de dag waarop de jaarmarkt werd gehouden. Deze verbinding van kerkmis en jaarmarkt blijkt nog uit sommige benamingen zoals de Sint-Jansmarkt in 's-Hertogenbosch en de Sint-Hubertusmarkt in Gulpen. Ook in het Duits komt deze relatie nog duidelijk naar voren: 'messe' betekent niet alleen mis, maar ook jaarmarkt of jaarbeurs.

Na de Hervorming werden er door de wereldlijke overheid geen jaarmarkten meer verleend op kerkfeesten. Vanaf die tijd ontstond het verschijnsel van puur wereldlijke vee- en goederenmarkten.

De attractiekermis is pas sinds de 16e en 17e eeuw in de steden opgekomen. Naarmate de technische revolutie vorderde werden de gemakkelikheden daarvan steeds fantastischer en makkelijker vervoerbaar, zodat ze ook in afgelegen streken de traditionele boerenkermissen hebben verdrongen.

Sinds 1556 viert Oirschot zijn kerkmis op de laatste zondag in september. Daarvoor vierde men die hier op zondag na het feest van de H. Bartholomeus (24 augustus). Praktisch kwam het erop neer, dat de viering samenviel met de oogsttijd. Om die reden richtte het kapittel een verzoek aan de bisschop van Luik, die op 8 mei 1556 toestemming verleende om de kerkmis voortaan te vieren op de laatste zondag van september.

Copie van de akte van 8 mei 1556, waarin verlog wordt verleend om de kermis te verzetten naar de laatste zondag van september.

De jaarmarkt, die verbonden was aan de kerkmis is kennelijk ook in Oirschot met de hervorming verdwenen, want in 1615 wordt hiervan geen melding meer gemaakt. In dat jaar begon 's-Hertogenbosch een proces tegen Oirschot (en andere plaatsen in de Meierij) om de jaarmarkten in de dorpen te verhinderen.

Toch was in 1946 in Oirschot de kermis wel verbonden met een veemarkt: op dinsdag voor koeien en varkens en op woensdag voor paarden.

In 1949 werd voor het laatst melding gedaan over de traditionele fok-veedag op kermisdinsdag: deze werd minder druk bezocht dan anders. De paardendag op woensdag ging nog wel door, maar ook daar taande in 1960 de belangstelling. Veel paarden werden door tractoren vervangen. In 1965 werd ook deze traditionele markt afgelast vanwege te geringe deelname.

De eerste kermis na de oorlog in 1946 werd aldus beschreven: "Voor ons was het alweer een gewone, maar toch drukke, gezellige kermis. (...) Zelfs Maandag- en Dinsdagavond, andere jaren wel eens "dun bevolkt" waren druk. En op Woensdagavond, als bijzondere attractie, verscheen de reus uit Rotterdam." De kermis bestond uit een gooi-kraam, kindermolen, zweef, schommels, schiettent, knikkerspel, speelgoedtent, oliebolleakraam, autoscooter, hobbelmolen, ponymolen en het Lunapark (van H.Hachmang). Bij de haven waren twee grote danstenten opgezet. Het was gebruikelijk dat tijdens de kermis niet in bestaande gelegenheden werd gedanst tot in 1965: "Deze keer geen aparte danstent, maar op deze dagen dansgelegenheden in Zaal Elshof, iedere avond van 6-10 uur." Als speciale attracties werden genoemd voetballen op zondagmiddag, op maandagmiddag volks- en reidansen van Jonge Boerenstand en Boerinnenbond, op dinsdag de veefokdag en op woensdag motorwedstrijden of -demonstraties van de Motorclub MCO, waarvoor erg veel belangstelling was (ca 1300 man). De harmonie en (vanaf de oprichting in 1948) ook de fanfare in Spoordonk trokken ieder door hun eigen kern en organiseerden een loterij met een Rad van Avontuur (in Spoordonk verloting van taart en krentenmik).

In Spoordonk is het twee weken na Oirschot kermis en alleen op zondag. Er werd daar niet gesproken over attracties, wel werden er sportdemonstraties en -wedstrijden gehouden door de rijvereniging,

gymnastiek door de afdelingen van jonge boeren en volksdansen door de boerinnen. Na het Lof om half twee werden de deelnemers door de fanfare naar het sportterrein gebracht. De opbrengst was voor een goed doel. Tot slot werd door allen, ook door toeschouwers, de "sevensprong" gedanst. In 1958 werd de kermis in Spoordonk een week uitgesteld in verband met het overlijden van Z.H.de Paus.

Dit was mogelijk omdat er ook nog geen attracties waren (afzeggen hiervan zou waarschijnlijk te grote financiële consequenties hebben). Van 1968 tot 1974 worden tijdens de kermis skelterraces t.b.v. het vakantiewerk van de gehandicapten uit de regio gehouden. In 1974 was de Spoordonkse kermis, die in het teken stond van de plaatselijke fanfare, uitgebreid naar twee dagen, in 1993 naar drie.

Enkele buurtschappen vierden hun eigen kermis. Zo werd in 1953 ter gelegenheid van de Notelse kermis een sportdag gehouden door de jonge boeren en boerinnen met gymnastiekoefeningen, atletiekwedstrijden, afgewisseld door "dansjes van de boerinnenes en ruiterdemonstraties zoals stoelenrace, appelhappen enz." In latere jaren werd deze kermis niet meer vernoemd. Wel de kermis van de Oude Grintweg bij het café van Mieke Vingerhoeds, die nog lang bestond in de vorm van een danstent.

In 1948 was het gebruikelijk dat gedurende de vier dagen van de kermis het werk stil lag en bijna iedereen vakantie had. De kermis begon na de Hoogmis, voor veel mannen in het café met een "klare" en voor moeder een "boerenjongen." In en buiten het gezin werd kermis gevierd. De moeders zorgden voor extra hapjes. Veel andere ontspanning had men niet want: "Het is goed zich in deze dagen op gepaste wijze te ontspannen. Tegenover een heel jaar van werken is vier dagen van ontspanning niet te veel(..) Vroeger ontaardde de kermis overwegend in braspartijen, waartegen vooral de kerkelijke overheid in die tijd ernstig moest waarschuwen. Tegen een waardige kermisviering bestaan geen bezwaren. Laten wij zorgen voor een kermisviering van goed gehalte, overeenkomend met onze Brabantse Katholieke degelijkheid."

Tijdens de kermis vindt het traditionele koningschieten van de gilden plaats: op kermismaandag op de oneven jaren door Sancta Barbara en op kermisdinsdag op de even jaren door St.Sebastiaan.

Kermis was aanvankelijk een volksfeest voor jong, maar vooral voor oud. Een opmerkelijke verandering na de Tweede Wereldoorlog betrof de toename van het kindervermaak op de kermis. Voorheen kon er nauwelijks gesproken worden van specifieke kinderattracties en lieten jong en oud zich in een mallemlen rondraaien. Nog in 1959 vroeg en raadslid in de gemeenteraad op de volgende kermis een attractie te plaatsen voor de jeugd van 10 tot 15 jaar, b.v. een cake-walk.

Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van Harmonie Arti et Amicitiae organiseerde deze een Kermesse d'été van 26.6 t/m 29.6 1948. Of de jaren hierna dubbel telden is niet duidelijk, maar vijf jaar later in 1953 organiseerden ze weer een Kermesse d'été, nu ter gelegenheid van het 110-jarig bestaan! Vanaf ca. 1960 ging de harmonie jaarlijkse een zomerkermis organiseren ten behoeve van haar kas. Deze kermis kreeg van de redactie aanvankelijk dezelfde aandacht als de 'grote' kermis. Na 1970 werd de redactionele aankondiging van de zomerkermis vervangen door een advertentie.

In 1954 startten de middenstanders met een kermisactie: bij aankoop van elke gulden ontving men een bon, die inwisselbaar was tegen entreebewijzen. In dat jaar werd de kermis getypeerd als "het moderne volksfeest van het ogenblik", maar tevens werd erop gewezen: "Ken de maat van Uw plezier!" Ondanks deze oproep bleef kermis een roerige tijd want ook twee jaar later werd er weer gewaarschuwd tegen de excessen, hoewel men weet "dat ook zijn waarschuwingen niet zullen helpen en er de volgende week langs de straten toch weer ergerlijke taferelen zullen afspelen." Dit bleek echter te pessimistisch, want na afloop constateerde men dat er geen wanklanken waren geweest. Vroeger werden uit de hele omgeving politie-agenten opgeroepen om de orde te bewaren. Eind jaren '60 verliepen de kermissen dermate rustig, dat dit niet meer nodig was.

Dat ook de kermisexploitanten zelf trouw aan de kermis in Oirschot zijn, werd in 1955 bewezen toen de familie Hoefnagels, de exploitant van de draaimolen, de schommels en meestal ook de cake-walk, voor het vijftigste jaar met zijn 'spullen' in het dorp kwam. (In 1905 voor de eerste keer met een mallemlentje, getrokken door een paard met daarbij een draaiorgeltje, het geheel verlicht door petroleum- en later carbidlampen). Om dit heuglijke feit te vieren werd de familie door de

harmonie en een speciaal feestcomité afgehaald en met muziek naar de Markt gebracht. Hier werden zij gehuldigd door de E.A.Heer Burgemeester, die namens de gemeente een cadeau overhandigde, en de aalmoezenier van de Bond van Kermisexploitanten. Daarna werd het feest in besloten kring voortgezet in de danstent, waarvoor ook een groot aantal Oirschottenaren waren uitgenodigd.

De familie Hoefnagels bleef tot 1966 met haar attractie de Oirschotse kermis bezoeken. Ter gelegenheid van het feest begon de kermis voor het eerst op zaterdag (met gratis kermispret voor de jeugd van 3-6 uur). In de jaren hierna werd de kermis voortaan op zaterdagavond feestelijk geopend door de Harmonie.

In 1959 verscheen ter gelegenheid van de a.s. kennis een artikel over kermisviering in het zuiden. Daarin werd het betreurd dat er tegenwoordig "elke gelegenheid moet worden aangegrepen om een kermis op te richten, hetgeen wij teveel van het goede noemen, hetgeen meestal ook niet pakt, omdat bij de [jaarlijks terugkerende kermis-] cyclus de traditie meesprekt en zelfs onmisbaar is."

Na afloop van de kermis in 1965 was alles weer verlopen als andere jaren, maar "Toch is een tendens waarneembaar dat een achteruitgang zich zichtbaar aan het voltrekken is ten koste van de carnaval. In vroeger jaren zag men rond elf uur slierten hossende en dansende mensen door de straten trekken. In de vier dagen heb ik maar één keer een ouderwets kermistafereel gezien. (..) Dubbeltjespot en vakantiegeld zullen meer en meer hun weg vinden naar vakantietrips en het nog meer dolle carnavalsfeest." Deze toon werd ook het volgende jaar voortgezet: "Voor Kijker is de kermis nog altijd een dusdanig feest, dat hij er 'n weekje vakantie aan waagt en hij kan er direct aan toevoegen (..) er geen moment spijt van te hebben gehad".

Als zondags vanaf de kansel ons er nadrukkelijk op gewezen wordt om toch maar veel plezier te maken (natuurlijk in gepaste stijl, dat kan in Oirschot ook niet anders), waarom zouden wij het dan niet doen. Toch wel een heel verschil met vroeger.

Kijker kan zich nog goed herinneren dat van diezelfde kansel in een bepaalde lokaliteit de dansvloer als een bodem van de hel werd afgeschilderd.

Dit is gelukkig nu voorbij en het feit dat wij het ons op aarde gezellig moeten maken, is een hele vooruitgang in de hernieuwde leer, vooral als het feest van kermis voor de deur staat (..). Het begint met de jaarlijks terugkerende gebeurtenis van het "dubbeltjespot lichten(..)" Met name de zondagmiddag werd gezien als een mooie gelegenheid voor oud-Oirschottenaren om in hun geboortedorp elkaar weer te ontmoeten tijdens de kermis.

Ook in 1970 constateerde men dat de jeugd steeds meer "waar eens de ouderen hoogtij vierden" de overhand krijgt op de kermis. Het jaar daarop werd ergernis geuit over verkwisting en vernieling.

De rustige dinsdagmiddag werd vanaf 1980 benut om dan een kermis voor de bejaarden te organiseren door een actiecomité en de Carnavalsvereniging 65+ in samenwerking met de kermisexploitanten. Ze mochten gratis gebruik maken van alle evenementen. Ongeveer 280 bejaarden bezochten deze kermis. Dit gebruik werd in de volgende jaren voortgezet en uitgebreid met de gehandicapten. In 'Het Jaar voor de Ouderen 1993' wilde men een extra cachet aan deze middag geven en werden de ouderen verzocht in oude klederdrachten naar de kermis te komen.

Mocht de betekenis van de kermis voor Oirschot gaan afnemen, in Spoorдонk werd door de organiserende Fanfare Concordia vanaf 1991 bewust gewerkt aan modernisering van de opzet "met handhaving van de typisch traditionele elementen." Men betreunde het hier dat de traditionele start van de kermis met een Hoogmis niet meer mogelijk was omdat de parochie de pastoor moet 'delen' met Oirschot. Vooral de taartenloterij was als oude traditie in stand gebleven. Vroeger werden er non-stop taarten verloot; nu was gezorgd voor meer muzikale afwisseling en attracties voor de kinderen. Kermis werd nog steeds gezien als "een echt familiegebeuren waar iedereen elkaar ontmoet."

De berichtgeving met betrekking tot de appreciatie van de kermis hinkte op twee gedachten. Enerzijds werd er herhaaldelijk op gewezen dat kermissen vroeger vaak uit de hand liepen en de politie moest ingrijpen om de orde te handhaven.

Toen midden jaren '60 de kermissen wel ordentelijker verliepen maar een teruggang in belangstelling geconstateerd werd en men het betreunde dat jongeren de plaats van de ouderen innamen bij het kermisvieren, werden anderzijds nostalgische beelden opgeroepen van een gezellig dorpsfeest, waaraan vooral de ouderen hun ontspanning ontleenden. De danstenten verdwenen in de jaren zestig en het dansen verplaatste zich naar danszalen en cafés. De teruggang in de belangstelling voor de

kermis in de jaren '60 werd geweten aan buitenlandse vakanties en carnaval. Gold de kermis aanvankelijk vooral als een voorname bron van ontspanning voor de volwassenen (tot ca.1955 was het niet algemeen gebruikelijk om met vakantie te gaan), ca.1970 hebben de jongeren de overhand gekregen. Vanaf 1980 werd een speciale middag georganiseerd voor de ouderen.

Kermis in Spoordonk en enkele buurtschappen was aanvankelijk vooral een sportfeest voor en door de jongelui in de gemeenschap. Later kwamen hier in Spoordonk ook enkele attracties voor de kinderen bij.

Hanneke van den Bogaart-Vugts.

Uit: "Hoogtijdagen met een zonder lof Een onderzoek naar de openbare feestcultuur in Oirschot 1946-1994" Bronnen bij de auteur bekend.

5. Eigen-aardigheidje

Uit het resolutieboek juli 1758

De drossard van Oirschot klaagt dat de Oirschotse winkeliers en de herbergiers doorgaan met hunne nering te doen of bier te tappen 's zondags onder de gereformeerde godsdienst. Er wordt winkel gehouden of ze het er expres omdoen. En na de middag wordt er tot grote onrust der gereformeerden gekaart en gekegeld. (Dat zijn dus duidelijk "paapse stoutigheden" van onze voorvaderen, want zoiets mocht niet.)

Dus komt er een publicatie waarin dit ten strengste verboden wordt.

Uit het resolutieboek 13-7-1758 (toen de erpel nog duur betaald werden)

In de vergadering van het dorpsbestuur wordt een klacht besproken over aardappeldieverij.

Deze maand zijn er namelijk 18 á 20 struiken aardappelen gestolen van de akker gelegen langs de heg van de heer van de Burgh "tende" bij de voetpad. Van dezelfde akker zijn al een keer meer aardappelknollen gestolen. Voor de aanbrengrers van de dader(s) worden door de Heer (?) 10 dukaten in het vooruitzicht gesteld, daarbij zullen de namen van de aanbrengrers verzwegen worden. Als een mededader zijn handlanger aangeeft wordt hem zelfs f 50,- beloofd en hij zal niet bestraft worden. Ons dorpsbestuur doet daar uit verontwaardiging over zo'n "verschrikkelijke" misdaad nog een schepje bovenop in de vorm van f 50,-. En de naam van de aangever zal geheim gehouden worden.

Uit het resolutieboek van Augustus 1760

Er zijn klachten binnengekomen bij den drossard van Oirschot dat er liederen worden opgezegd in de vorm van pasquillen (=teksten waarin iemand bespottelijk wordt gemaakt), waarin zelfs de namen, toenames en bijnamen van de goede ingezetenen worden genoemd, welke infame liederen en schaamteloze pasquillen geheel en al strijdig zijn tegen de wetten en intenties van onze waarde soeverein.

En nu biedt de drossard een premie van f 50,- aan voor degene die met recht de opsteller van die liederen weet aan te wijzen.

Tevens wordt er verboden het lezen en publiekelijk zingen van dergelijke liederen op straffe van "aan den lijve gestraft te worden als verstoorders van den gemeene rust en perturbateurs (verstoorders) van onze goede ingezetenen".

Papierinzameling

Bij de Dames de Vocht in de Rijkessluisstraat konden arme mensen vroeger een papier inleveren, waarop geschreven stond waaraan ze grote behoefte hadden. Als het een redelijke behoefte was werd daaraan ook voldaan. Iemand schreef eens: "Overgordijnen en een onderbroek voor onze Janus, want 't is schand als er niks voor hangt".

6. Een onbekende Oirschotse pelgrim in Rome

Met het jubeljaar 2000 dat grote groepen pelgrims naar Rome brengt en met name de omgeving van de Sint Pieter en het Vaticaan op het moment erg druk maakt, is het onderwerp van de Rome-pelgrim ineens weer actueel.

In de Middeleeuwen was Rome zonder twijfel het belangrijkste pelgrimsoord van het westen, al werd er af en toe concurrentie aangedaan door Jeruzalem en Santiago de Compostela. Talloze pelgrims hebben zich door de eeuwen heen naar Rome begeven, maar van de meeste ontbreekt ieder spoor. Een enkeling is nog te traceren. Dat geldt onder meer voor diegenen die tijdens hun bedevaart in Rome stierven en daar begraven werden, maar ook een aantal anderen is in archieven nog terug te vinden.

Een bijzondere rol voor deze pelgrims namen de z.g. nationale stichtingen in met hun gasthuizen en aansluitende kerken. In feite is zo'n nationale stichting te vergelijken met een instelling als het Sint Joristgasthuis: pelgrims kregen er onderdak voor enkele dagen en behoeftigen konden er op terugvallen. Voor onze contreien, het gebied van de oude Nederlanden ofwel de huidige Benelux, zijn met name twee instellingen in Rome van belang geweest. Beide bestaan nog steeds en zijn inmiddels volledig Duitse stichtingen. Oorspronkelijk gaat het om stichtingen voor het hele oude Heilige Roomse Rijk waartoe niet alleen Duitsland en Oostenrijk behoorden, maar ook het huidige Nederland en België. De eerste instelling is die van het Campo Santo Teutonico naast de Sint Pieter op Vaticaanse terrein: dit is voornamelijk een begraafplaats geweest. De tweede instelling, die van de Santa Maria dell'Anima, dicht bij Piazza Navona, is belangrijker als pelgrimshospitaal. Gesticht in de 14e eeuw door Jan en Katrijn Peters uit Dordrecht, ontwikkelde ze zich tot de belangrijkste Nederlands-Duitse instelling in de stad, al overheerste in de 16e en 17e eeuw het Noord- en vooral Zuid-Nederlandse element. De huidige kerk dateert uit het begin van de 16e eeuw en herbergt onder meer het grafmonument van paus Adrianus VI, de enige paus uit de Nederlanden (reg. 1522-1523), het monument van kardinaal Willem van Enckenvoirt uit Mierlo (1464-1534) en een kapel speciaal voor de Brabanders. In deze kerk bevindt zich ook de grafsteen van de Oirschotse zanger en componist Christiaan van der Ameijden (geboren in de Nieuwstraat 5), die vanaf 1563 deel uitmaakte van de pauselijke zangkapel (ook wel Sixtijnse kapel genoemd) en op 20 november 1605 in Rome stierf

Tijdens archiefonderzoek in de Anima stootte ik echter op nog een andere Oirschotenaar die iets minder fortuinlijk was dan Christiaan. Omdat een van de doelstellingen van de stichtingen het helpen van behoeftige pelgrims was, bevinden zich in de archieven hele mappen met verzoeken om ondersteuning. Daartussen bevond zich ook een verzoek van een zekere Joannes Martinus Orschotanus uit 1587.

Het document bestaat uit twee gedeelten, geschreven door twee verschillende personen. Het eerste deel is in het Latijns en vormt het eigenlijke verzoek. Het werd opgesteld door ene Pietro Amando Badiedelli en luidt in vertaling (de oorspronkelijke tekst volgt in een appendix):

Geachte heet provisor,

Drager dezes, Joannes Martinus uit Oirschot in Brabant, een arme pelgrim zonder geld, smeekt U dat het U mag behagen hem een aalmoes te schenken voor zijn reis. De genoemde Joannes zal God bidden voor Uw gezondheid en voor die van de hele Duitse natie.

Op verzoek van bovengenoemde Joannes Martinus heb ik deze brief geschreven, Pietro Amando Badiedelli, Uw arme dienaar.

Het tweede deel van de tekst is later (8 april 1587) bijgeschreven door Joannes Martinus zelf in het Latijn. Het bevat, zoals gebruikelijk was, de verklaring dat de aanvrager de subsidie daadwerkelijk ontvangen had:

Op de achtste dag van april in het jaar 1587 verklaar ik, Joannes Martinus van Oirschot, dat ik van de edele heer Bernardus Merlius, provisor van de kerk en het gasthuis van Santa Maria dell'Anima der Duitsers drie julii heb ontvangen.

Ter bevestiging heb ik dit met eigen hand geschreven en ondertekend, zo is het Joannes Martinus van Oirschot.

De provisor was de voor één jaar aangestelde 'directeur' van de instelling. Ook Christiaan van der Ameijden is provisor geweest en wel in 1588, 1594, 1601 en 1604. Bernardus Merlius bekleedde eveneens een aantal malen deze functie en behoorde in die periode, net als onze Christiaan, tot de

leidende figuren in het gasthuis. `Julir is een muntsoort in het Rome van die dagen. De kerk wordt nog steeds als `Duits' genoemd, wat bij ons een verkeerd en te beperkt beeld oproept: op het einde van de 16e eeuw behoorden de Nederlanden nog gewoon tot het Duitse of het Heilige Roomse Rijk en maakte men -zeker in het verre Rome- minder het onderscheid.

Wat leert deze tekst ons nu over Joannes Martinus of Joannes Maartens? Hij moet een ontwikkeld man zijn geweest, aangezien zijn handschrift verzorgd en geoefend is. Bovendien wijst het gebruik van het Latijn daarop, al kan die Latijnse tekst ook geciteerd zijn. Toch moet hij in dat geval in staat zijn geweest die tekst foutloos neer te schrijven, wat zijn ontwikkeling toch weer bevestigt. Voor zover ik heb kunnen nagaan, hoort hij niet tot de Leuvense studenten (zie mijn artikel 'Oirschot en de Leuvense universiteit' in: J.P.J. Lijten, H.J.M. Mijland, L.van Hout, Oog op Oirschot (Oirschot 1991), p.158-189), maar de inschrijvingsregisters voor de periode 1569-1616 zijn verloren gegaan, dus absolute zekerheid is daarover niet te krijgen. Omdat hij geld vraagt om de terugreis te kunnen maken, behoort hij ook niet tot de groep Meierijse studenten die voor het oorlogsgewoel van de Tachtigjarige Oorlog gevlucht waren en uiteindelijk in Rome belandden.

Tot nader order moeten we hem gewoon beschouwen als een pelgrim die in 1586-87 zijn reis maakte en vermoedelijk in april 1587 de terugreis aanvaardde. Als hij op dat moment een kerkelijke functie had gehad, was die vermoedelijk wel genoemd om een betere indruk te wekken bij de provisor. Dit kan ook de reden zijn geweest waarom hij zijn verzoek door iemand anders liet opstellen, hoewel hij zelf de capaciteiten had om de brief te schrijven. Hij wierp zo ook de persoonlijkheid van de mij verder onbekend Badiedelli als gewicht in de weegschaal. Of Joannes Martinus verder in het Oirschotse archief naspeurbaar is, of hij daadwerkelijk is terug gekeerd enz., kan ik op het moment zelf niet nader onderzoeken. Misschien kan hier iemand uitkomst bieden?

Eén interessante vraag blijft er nog over. Heeft Joannes Martinus Christiaan van der Ameijden ontmoet? (Oirschots volk onder elkaar dus.) Vaak werden verzoeken om ondersteuning door verschillende leden van de bestuursraad bekeken en staat hun goedkeuring vermeldt op de aanvraag. In ons geval is dat niet zo. Van de andere kant werd de provisor bijgestaan door een conprovisor die hem het jaar daarna als provisor zou opvolgen. In 1587 was conprovisor... Christiaan van der Ameijden! Is er overleg geweest en heeft Van der Ameijden een goed woordje gedaan voor zijn plaatsgenoot? Te bewijzen is er niets, maar we kunnen de mogelijkheid niet uitsluiten. Opvallend is dat Joannes Martinus zich expliciet als Oirschotenaar presenteert, alsof iemand in Rome zou weten waar dat lag. Er was er één die dat wel wist, nl. Van der Ameijden. Maar of dat de verklaring is, of dat Joannes Martinus geen bedoeling had bij de aanduiding van deze herkomst, blijft open voor speculatie.

Michiel Verweij Rome, mei 2000

Appendix

Elemosinae et expensae ab anno 1586 ad annum 1601 (archief Santa Maria dell'Anima, E I 26), f.80:
(hand 1)

Magnifico signore provisore.

Ik latore del presente Giovanni Martino de Orschodt Brabantese essendo povero pelegrino senza dinari supplica a V.S.M. che a lei piaceva di dargli qualche elemosina per il suo viaggio. 11 gia detto Giovanni pregera Iddio per la vostra salute et essaltatione et de tutta la natione Thedesca.

A priegieri del gia detto Giovanni Martino ho fatto la presente io Pietro Amando Badiedelli poveri di V.S.M. servitore.

(hand 2)

Die octava mensis aprilis anno 1587 fateor ego Joannes Martinus Orschotanus recepisse a nobili viro domino domino Bernardo Merlio provisore ecclesiae et hospitalis Beatae Mariae de Anima Teutonicorum tres julios — In fidem veritatis manu propria hae scripsi atque subscripsi,
Ita est Joannes Martinus Orschotanus.

Op de Hei (vervolg)
Hoe leefde ons gezin?

Daarvan weet ik niet veel. Onze vader werkte tot de grote werkeloosheid bij de Priem. Daarna kreeg hij een werkeloosheidsuitkering. Ik ben de jongste en kan me niet herinneren dat onze Kees, Cato en Wim thuis waren. Van ons Miet, die erg jong gestorven is, weet ik dat ik bij haar aan de hand naar de bewaarschool in de Koestraat ging.

Er zat bij ons een slot op de kelderdeur. Ons Miet mocht vanwege haar suikerziekte niet alles eten, wat voor zo'n jong meisje heel erg was. Zij is verschillende keren ten volle bediend. Haar ziekte, haar sterven en vooral haar begrafenis hangt ergens diep in mijn herinnering. Tijdens de uitvaart moest Kee Fabrie op mij passen.

Van ons Cato weet ik nog dat zij bij Kuypers-van den Heuvel in de winkel stond met ene meneer, die Ei heette. Ik weet nog dat zij met Jan Smulders trouwde (op 2 mei 1934). Sjef van Kollenburg, de posthooi, was een zware concurrent geweest. Ook het trouwen van onze Kees kan ik mij nog herinneren. We moesten naar het plaatsje Zeeland. Toen we 's nachts met de bus van Hanneske v.d. Sande terugkwamen, stond in St.Oedenrode de windmolen in brand. Dat was 13 januari 1937.

Onze Wim is zijn carrière begonnen bij drogist Sjef van Breemen in de Nieuwstraat en naderhand als timmermansleerling bij Janus van Kollenburg in het Schipke. Dat onze Wim kort na de oorlog trouwde (26 juni 1945), weet ik heel goed. Er was nog geen openbaar vervoer, zodat we naar Oisterwijk moesten met de lange trailer (veewagen) van Jan Assouw. Mensen, waaronder de bruid, en goederen werden 's avonds ingeladen.

Ik zou nog veel langer door kunnen gaan over zowel de Hei als over de Molenstraat, waar wij woonden vanaf ongeveer 1931. Ik zou het kunnen hebben over onze honden, die wij altijd hielden.

Voorals jachthonden: ene Hector, ene Snep enz. enz. Daarmee wandelden wij dikwijls op de hei en haalden daar met andere jongens vogeltjes uit. Ik vond het 'Groot Bosch' van Hoogerwou in die tijd wel een soort oerwoud. Fons Mous was er de rentmeester.

Ik heb een onbezorgde jeugd gehad maar ik weet zeker dat onze ouders wel dubbele zorgen hadden. Maar dat was met iedereen zo.

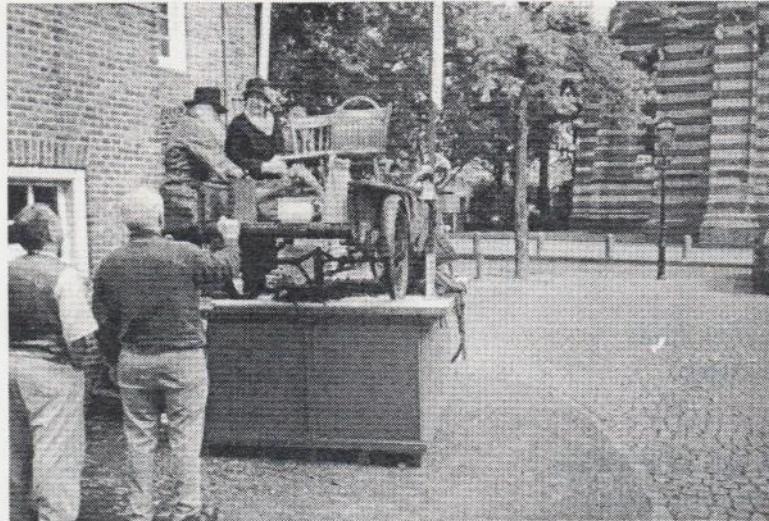
Voorals in de crisisjaren was de toestand erg slecht. Tijdens de mobilisatie en in de oorlogsjaren werd het, hoe gek het ook klinkt, wat beter, althans wat de financiën betreft.

Over de oorlog gesproken: we hebben ooit Henny Neubecker in de kost gehad, een jonge Duitser die op de H.S.M. (een stoelenfabriek) werkte. Hij was houtsteker/beeldhouwer. Hij was helemaal niet slecht van aard, maar het was wel een Duitser.

Zo kom ik langzaam aan het eind van mijn verhaal. Even denk ik nog aan Cas de Kuyper. Die had twee voeten die verkeerd aan zijn benen zaten: ze staken buitenuit. Hij kon fietsen op een damesfiets, ging met lappen rond en was een trouwe bezoeker van café 'De Standaard'. Daar speelde me wat af er werd gekaart, gebeugeld, gezongen, gevloekt, gevochten, maar ook plezier gemaakt. Door Kees en Pietje Smetsers en vooral door Jac.Leurs. Het kon er ooit lustig op los gaan, daar tegenover ons in de Molenstraat. Bij het naar buiten komen en het op huis-aan afzakken dreigde dikwijls ruzie omdat men van geen ophouden wist. Er werd aanhoudend geroepen: "Pietje, doe ze nog eens vol" en met een variatie daarop wil ik nu eindigen met: "Kastelein, doe ze nog eens vol!"

Theo van de Loo.

7. Boekenbeurs Heemkunde 3 september 2000

Enkele foto-impressies van de geslaagde boekenbeurs.
Foto's Sjef Smetsers